

De la mănăstire la universitate

Tema de față se încadrează în ciclul de prelegeri privind istoria instituțiilor și a elitelor, având în vedere în special istoria universității clasice creștine europene cu rolul ei educativ, formator al elitelor intelectuale sau politice continentale. Spun creștină, pentru că universitatea europeană aparține epocii creștine a Europei. Și apare sub protectoratul Bisericii și sub jurisdicția eclesiastică, care îi acorda suveranitate. Adică universitatea a apărut ca instituție eclesiastică a Evului Mediu.

De ce MĂNĂSTIREA în această istorie a universității și a rolului ei real în civilizația europeană? Pentru că la baza universității, la începuturile ei de acum zece veacuri, în Europa de Vest și Centrală, am găsit mănăstirea! Mănăstirea, școlile episcopale și mănăstirești ale Evului Mediu sunt locul în care se emancipează *Ideea de Universitate* – Die Idee der Universität – și locul în care – în majoritatea cazurilor din secolele XI-XII-XIII și chiar XIV și XV – se fondează pe temelii lor UNIVERSITATEA. Este organizată pe structura lor și pe principalele lor discipline de studiu. Mănăstirea – școala mănăstirească și episcopală – este și modelul juridic, organizatoric, de ritual, și de conținut pe care se constituie universitatea.

Mănăstirea intră în atenția analizei noastre pentru spațiul sud-est european – cel bulgar în special, - nu atât ca instituție teologică, proprie creștinismului, nu în general și cu toate funcțiile ei, ci în ipostaza de instituție formatoare de elite culte și în aceea de depozitară și transmitătoare a cunoașterii complete, universale, a cunoștințelor umane în întregul lor. Adică în ipostaza de instituție educativă. La fel mănăstirea ne interesează ca model prim al Universității europene – catolice și protestante mai apoi – care în Europa occidentală și centrală a parcurs drumul ei paralel cu al mănăstirii, lărgind orizontul cunoașterii până la nivelul de astăzi.

Universitatea europeană va sărbători în curând 1000 de ani de existență strălucită și eficientă ca principal factor modelator – autoare a civilizației europene, creator al elitelor și claselor conducătoare ale popoarelor europene. Ea pentru aceasta a și fost creată.

Noi, în spațiul sud-est european, sărbătorim 150, 140 sau 120 de ani de existență a universității și am creat-o după modelul universității europene din secolul al XIX-lea.

În această istorie a civilizației universitare europene – clar catolică și protestantă – noi unde ne aflăm?

Mă tem că nicăieri. Sau am fi fost nicăieri dacă n-ar fi existat mănăstirile și școlile mănăstirești. Mănăstirile noastre au înlocuit – e adevărat mult, mult mai modest – vreme de opt-nouă veacuri Universitatea care înflorea lângă granițele noastre – în Cehia, Polonia, Austria, Germania, Franța, Italia, Spania, Anglia. Mănăstirea a înlocuit universitatea în opera sa de a crea, forma și educa elita intelectuală, chiar și pe cea politică, și-a asumat funcția educației și a învățământului, informației și evoluției culturii culte.

La început însă, o să vorbesc, pe scurt, despre *momentul apariției universității ca prelungire la nivel înalt a școlilor monastice și episcopale vest și central europene*, despre dimensiunile, caracterul, structura și organizarea, despre valorile culturale, spirituale și morale, despre ritualurile și simbolurile moștenite de universitate, ca și despre funcțiile care au transformat universitatea în lider de opinie în lumea vest și central europeană, iar mănăstirea /școala mănăstirească/ în lider al arealului sud-est european.

***

Dezagregarea lumii romane amenința cu ruina întreaga operă intelectuală datorată generațiilor de filosofi, gramaticieni, literați antici, romani și ai elenismului; după secolul IV în învățământul european se întinde un gol imens. Din sec. al VI-lea locul vechilor școli clasice este luat de școlile episcopale și monastice, aflate sub protecția Bisericii occidentale. Mănăstirile și monahismul medieval au deținut un rol fundamental în evoluția Europei în general și pentru civilizația occidentală în special. Biserica occidentală a privit cucerirea lumii ca pe o datorie imperioasă și a opus particularismului popoarelor europene universalismul său religios. În epoca medievală acest universalism a prins forma unei puteri eclesiastico-politice dependentă de papalitate; această formă de universalism s-a extins asupra tuturor domeniilor – și mai ales asupra învățământului european – și ține de autoritatea Papei să asigure unitatea Bisericii. Papalitatea a urmărit continuu cu atenție și a sprijinit atât școlile episcopale, dar mai ales pe cele monastice și mișcarea intelectuală monastică. Prin opera acestor școli și prin mișcarea monastică a realizat în mare parte universalismul religios și și-a asigurat puterea ecleziastic-politică asupra lumii.

Prin școlile episcopale și cele monastice și mai ales prin mănăstiri, Biserica occidentală a reușit să realizeze transmisia elementelor de învățământ antic care să asigure perpetuarea unui frumos echilibru al spiritelor cultivate, sursă a culturii intelectuale, și ne referim la *artele liberale*, să recupereze și să salveze tradiția culturală clasică și operele autorilor latini. Erudiția antică își găsește azil în mănăstiri, iar școlile și bibliotecile monastice au devenit principalele instituții intelectuale ale Europei medievale, artele liberale devenind baza învățământului medieval, cum a fost în antichitate. O diferență esențială există între învățământul roman și cel creștin medieval european totuși: dacă în antichitate artele erau studiate pentru ele însele – artă pentru artă – în Evul Mediu ele sînt – și atrag atenția asupra acestui fapt – fundamentul unui vast edificiu ridicat pentru uzul societății creștine – educarea și formarea principalelor mari profesii savante: legiști, canoniști, medici, teologi. Aceste profesii-domenii vor da numele și conținutul celor patru facultăți pe care se fondează universitatea – teologie, drept, medicină, filosofie.

Școlile episcopale sînt seminarii destinate educației clerului: „noua – și iar atrag atenția – mare clasă de intelectuali a Europei”. Se găsesc în fiecare reședință episcopală sau reședință regală și au jurisdicție eclesiastică. Sunt conduse de Episcop, corpul de profesori-clerici trăiește împreună cu elevii într-o comunitate închisă, cu destulă autonomie, cu imunități și privilegii asigurate de Bula papală. Adică o corporație (aceasta îmi aminteste Școlile de la Preslav și Ohrida, existente în același timp – secolul IX). Dar artele liberale – cele din care se va emancipa în final Universitatea – sunt cu mult mai mult cultivate în școlile mănăstirești.

La începutul secolului al V-lea la Paris se fondează două mănăstiri – *Saint Victor de Marseille și Îsle de Lerins* –, care până în secolul al XI-lea devin celebre în întreaga Europă. Aici se fondează o puternică mișcare literară care se organizează în activitate permanentă a mănăstirilor. De aici se răspândește prin mișcarea monastică în întreaga Europă – din Irlanda până în Italia, Spania și la nord. Și este însoțită – atât în școlile episcopale, dar mai ales în cele mănăstirești – de fondarea unor bogate, din ce în ce mai bogate biblioteci. Mișcarea monastică europeană este aceea care va fonda marile biblioteci ale Europei – multe din cele înființate în sec. IX-XI există și astăzi, unele trecând în averea viitoarelor universități. Și atrag atenția în mod special asupra acestui fenomen esențial pentru civilizația europeană: bibliotecile mănăstirești, afară de fondul de manuscrise și carte, mai târziu vor iniția și primele fonduri arhivistice ale lumii europene, fonduri care vor sluji ca prime izvoare ale istoriei lumii noastre.

Sistemul de școli episcopale și mănăstirești cuprind întreaga Europă medievală și înfloresc mai ales în secolele VIII-XI. Ele sunt învățământul, școlile fondate de Biserică pentru Biserică. Se constituie ca niște corporații profesori-elevi și se autonomizează separate de societatea civilă. Prin decrete (bule) papale primesc jurisdicție ecleziastică, independente de jurisdicția civilă locală și depind direct de Papalitate, devenind „internaționale”, universale și au o serie de privilegii și autonomie juridică totală. Autonomie pe care o vor transmite și universității, mai ales prin Bula papei Celestin al III-lea în secolul al XII-lea. Această cucerire a școlilor mănăstirești va face din viitoarele universități, și citez pe Rainer Müller, „O Republică cu deplină suveranitate, constituită într-un corpus de profesori și studenți și neatârând nici de cea mai înaltă autoritate în stat, fără de care ar fi de neimaginat civilizațiile moderne și culturile de astăzi”.

Aceste bule papale de jurisdicție ecleziastică cu privilegii și autonomie se vor transforma – în cadrul Universităților – în Magna Chartum a fiecărei universități – Constituție a Republicii savanților. Aceste Constituții proprii le au universitățile europene până în sec. al XIX-lea. Am avut în mână o astfel de Constituție – *Verfassung der Universität Heidelberg* din 1803. Printr-un astfel de document, Universitatea își autoreglementează întreaga viață – alegeri de rectori/cancelari, decani, corpul profesoral, hotărâri, titluri, diplome, titluri academice, doctorate; au chiar o poliție proprie pentru că poliția orașenească nu avea dreptul să se atingă de un student sau profesor din universitate.

Șefii școlilor – cancelari apoi rectori – sunt clerici, monahi – episcopi sau cu ranguri mai mici, oricum fețe ecleziastice. Corpul profesoral, de doctori, magistri este format în general din călugări și clerici. Aceste ultime două caracteristici asigură o circulație europeană intensă a studenților și a profesorilor – clerici între diferite școli și centre. Este cunoscut fenomenul călugărilor itineranți ai Evului Mediu care va face din școală, apoi din universitate o instituție supra statală, prima instituție internațională. Aș aminti că mănăstirile din zona noastră au avut o existență similară, într-un internaționalism total. Școlile mănăstirești și de catedrală dau diplome de diferite ranguri absolvenților. Valabile oriunde, pentru că sunt emise prin împuternicire de Biserica universală.

Aș aminti că internaționalismul școlilor mănăstirești și episcopale mai este dat și de participarea în aceste școli a tuturor „națiunilor” europene – din țările baltice, slave, și până în Anglia și Irlanda. În universitate studenții sunt organizați (și sunt înscrși ca atare) în grupe numite „naționale”. Vor exista până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Limba latină este limba întregii Europe, limba învățământului episcopal și mănăstiresc, ca și limba Bisericii, este limba culturii, a cărții, limba educației în general. Universitatea europeană va păstra până în sec. al XVIII-lea limba latină ca limbă de instrucție în toate domeniile – juridic, medical, filosofic, al tuturor artelor, nu numai cel teologic.

Pe această bază corporativă a sutelor de școli mănăstirești și episcopale și pe baza domeniilor de studiu și cu corpul profesoral din ele în sec. XI începe fondarea acestor republici suverane – Universitățile. Fiecare Universitate în parte are nevoie și primește actul de fondare – Bula papală. Primele universități se fondează în interiorul școlilor celebre în evul mediu: Bologna (1088 și Bula în 1158) e prima cu învățământ juridic în principal, urmează Parisul (1141 și 1231 Bula papală) cu învățământ teologic în principal, apoi Montpellier (1236) cu învățământ medical; urmează la 1167 și 1240 Oxfordul apoi Cambridge, Salamanca Padova, Neapole, Toulouse, Roma. În secolul XIV apar universitățile din spațiul germanic – deuschsprachige Raum – (Sfântul Imperiu Roman) la Praga (1348), Viena (1365), Heidelberg (1386), Köln (1388), Erfurt, Würzburg, Leipzig (1409).

Începînd de la 1200 și pînă la sfîrșitul Evului Mediu european apar în Europa cca 75 de universități: 20 în Franța, 20 în Germania, 20 în Italia, opt în Spania și Portugalia, circa opt în Marea Britanie (alături de Oxford și Cambridge mai sunt patru scoțiene și cea irlandeză de la Dublin, în Europa de Est, trei (Cracovia, Pecs și Buda), respectiv două în Europa de Nord – Upsala și Copenhaga. Univeritatea se întemeiază cu patru facultăți: teologie și juridic întăi, apoi medicină și filosofie. Această structură luată de la școlile episcopale și mănăstirești există în universitatea europeană până astăzi. Evident la cu totul alt nivel și cu o complexitate crescută.

Universitățile s-au organizat pe tipul închis mănăstiresc sau de școală episcopală – teritoriu delimitat, închis prin însăși arhitectura clădirii, cu statut juridic propriu; s-a organizat ca o comunitate /Gesellschaft/ de profesori – studenți, pe tipul mănăstiresc și toate au în complexul architectural al Universității în curte sau în clădirea principală capela; profesori și studenți iau masa împreună în trapeză, tot împreună urmează ritualul slujbelor de dimineață, prânz, seară etc. Cred că se poate recunoaște modelul campusurilor univertitare de azi. Există ca o permanentă tendință de a se autoizola de restul societății ca o republică a intelectualilor, așa cum erau și ordinele călugărești sau mănăstirile. În interiorul complexului exista și biblioteca. Universitatea va păstra de-a lungul veacurilor – până astăzi – unele însemne cu valoare de simbol și ritual: ca și școlile și universitățile au – confirmat cu act papal – un Patron (aici aveți patronul Sf. Kliment Ohridtzki), stemă, sigiliu, iar Rectorul are o cârjă de argint (asemenea aceleia episcopale); toate sunt decorate cu motive religioase.

În scurt timp universitățile devin lider și simbol al orașului, al teritoriului, Regatului. Și până astăzi unele orașe din Germania se numesc oficial „oraș-universitate” – „Universitätsstadt” – Heidelberg, Göttingen etc.). Multe orașe se ridică în jurul universității și se dezvoltă prin viața universității.

Pe baza unei civilizații ecleziastice școlare mănăstirești și episcopale care înflorește între secolele VIII-XI s-a emancipat și dezvoltat prin universități – urmașele primelor, o civilizație universitară europeană, ai căror copii și rezultat în plan moral și ca identitate culturală suntem cu toții.

Dar noi, cei din sud-est mai purtăm în noi și semnele unei alte identități culturale, noi mai sîntem copii și rezultatul și a unui alt tip de civilizație. Acea mănăstirească.

Și nu cred că exagerez, pentru că văd ce a fost, ce a urmat la noi, după veacul în care în vest a început era universitară.

***

La noi, tradiția mănăstirească, a școlilor episcopale și mănăstirești, inclusiv mișcarea monastică, există în egală măsură, ca vechime și ca putere intelectuală, ca în Europa de Vest. Întâi în spațiul bizantin cu limba de liturghie și instrucțiune greacă și cu egală bază cultural-intelectuală clasică greacă și latină. Și în egală măsură subordonate Bisericii, mai târziu celei numită de răsărit. Învățământul în zona noastră, a Sud-Estului, cât și în spațiul românesc unde este mai organizat, va rămâne în spațiul Bisericii până la începutul sec. al XIX-lea. În egală măsură, aceste instituții, în Evul Mediu, practică alături de învățământul teologic și cel al artelor liberale. În egală măsură acestea sunt singurele instituții care pregătesc și formează elita cultă – în principal clericală – dar și pe aceea politică, juridică și administrativă a spațiului. În arealul bizantin numărul acestor școli și mănăstiri este foarte mare și au dat nume strălucite vieții culturale și politice. Voi aminti doar câteva nume care au avut deosebită importanță pentru Biserica, școala și cultura slavă din zonă: Frații Kiril și Metodiu, fondatorii unei noi ere în istoria Bisericii, învățământului și culturii, provin din spațiul mănăstiresc și în interiorul ei au ctitorit uriașul edificiu care se cheamă cultura și spiritualitatea slavă; apoi țarul Simion (sec. IX) crește și este educat în astfel de școli în Bizanț; Kliment Ohridtzki, ucenic al lui Kiril și Metodie, este călugăr, format în școală mănăstirească, ctitor al celei mai mari școli episcopale de limbă slavă „Ohridska Școala” care a dat Evului Mediu bulgar-slav peste 3500 de elevi-călugări. Există până astăzi o monografie a acestei Școli-episcopii și a funcțiilor și rolului ei? Nu există.

Pe această tradiție se ridică uriașul complex mănăstiresc și de studiu de la Athos, care a avut un rol salvator și de uriașă importanță pentru întreaga lume a Sud-Estului european. Istoricii folosesc și astăzi tezaurul de carte, documente, erudiție de la Athos.

Pe această tradiție se fondează în Bulgaria în secolul IX – după creștinare – mănăstirile ca centre de învățământ și educație a lumii slave. Cu sprijinul statului și al țarilor, atât bulgari cât și sârbi mai apoi, sistemul mănăstiresc și cel de școli episcopale înflorește: începând cu înaltele școli de la Preslav și Ohrida în secolul al IX-lea, apoi mănăstirea Rila, întemeiată de pustnicul călugăr Ivan Rilski în secolul X și care a rezistat până astăzi ca una din cele mai puternice și glorioase centre ale culturii slavone, mănăstirea Hilandar, întemeiată de Sf. Sava, fiul lui Ștefan Nemani și cu ajutorul acestuia care se călugărește. Despre importanța mănăstirii Hilandar nu eu sunt aceea care să vă spună ceva nou! În secolul XIV este creată de Eftimie Școala mănăstirească Târnovo de nivel universitar – dar, prea târziu. Anul 1393 o șterge de pe fața pământului. În timpul celor două țarate bulgare și după aceea, în timpul ocupației otomane, sistemul mănăstiresc de instituții de cult și de învățământ slavon înflorește în Peninsula Balcanică, un sistem foarte puternic care asigură o unitate culturală, spirituală și a Bisericii, un sistem de formare a elitelor culte necesare. Și aș reaminti aici doar: mănăstirea „Sf. Naum Ohridtzki”, mănăstirea Kilifarevo, Kapinovo, „Sf. Troiță” de la Târnovo, mănăstirea Bacikovo, mănăstirea Rojen s.a. Această tradiție trece Dunărea în Principatele Românești unde mănăstirea și școala mănăstirească cunosc o nemaiîntâlnită înflorire, și n-am să

enumăr aici zecile și zecile de mănăstiri din arealul românesc. Tradiția va trece în lumea uriașului spațiului rusesc – unde va cunoaște nebănuite proporții.

În tot Evul Mediu acest sistem a asigurat formarea elitelor culte, educate în spirit umanist, formarea elitelor politice, au dat carte, au fost baza și modelul pe care s-au constituit apoi Școlile de slavonie, Academii domnești, Școlile juridice până la sfârșitul secolului XVIII în teritoriile în care statul ortodox a mai rezistat. Școlile mănăstirești și episcopale sunt centrele unde apar și primele biblioteci, primele depozite de carte manuscrisă, au fost „tipografiile” (copiștii) manuale ale acestui spațiu, unde, cu excepția României, nu au existat tipografii pînă în secolul al XIX-lea inclusiv.

Dacă privim în paralel cele două lumi – vest și sud-est europeană în Evul Mediu – constatăm că din această perspectivă a mănăstirilor, a școlilor mănăstirești și episcopale ele au o bază europeană comună. Constatăm că în Sud-Est a existat în egală măsură o bază – destul de puternică intelectual și instituțional, și cu aceleași imperative politice – creerii viitoarei instituții – universitatea. Dar lumea noastră s-a oprit aici, la nivelul mănăstirii. De ce? De ce nu au făcut școlile noastre pasul spre universitate, cu excepția Școlii mănăstirești de la Târnovo, care practică un învățământ de tip universitar dar scurt, pînă la 1392, când vine dezastrul? Dacă dăm vina pentru acest proces întrerupt numai pe Imperiul Otoman, greșim. Pentru că, în perioada când încep a se crea și se creează universitățile în Europa de vest (sec. XI-XII-XIII-XIV) la noi există, și încă puternice, atît statul medieval (bulgar, sârb, albanez, grec, să nu vorbim de cel rus care va crește ca un imperiu puternic) cît și Patriarhia ca putere eccleziastică universală. Papalitatea va impune apariția universității, pe când Patriarhia și statele de aici – nu!

Inviazia otomană distruge în cinci veacuri nu numai state, clase și elite politice, spulberă un întreg sistem instituțional de tip european, distruge mănăstiri, școli și, ceea ce este și mai groaznic, spulberă și împrăstie în întreaga lume elita cultă, clerul în primul rând, juriști, medici etc. Clericii fug mai ales la nord și vor duce cu ei în spațiul românesc și în cel rusesc o tradiție, manuscrise, documente și experiența propriei lor erudiții. În aceste noi spații vor crea mănăstiri și școli. Și voi da doar un exemplu: Grigorie Țamblac. Dar ca el au fost sute și sute de călugări învățați, nu atît de renumiți, dar tot atît de importanți și necesari pentru acele veacuri. Mulți din ei însă se vor ascunde în mănăstirile de aici, din spațiul slav și grec. Din cauza acestui cataclism la noi mănăstirile sunt mai ales în locuri izolate din munți sau păduri, pe când în Occident multe au rămas în centrul orașelor – multe au devenit și universități. La noi au fost salvate mai ales cele izolate.

Primele și cam singurele instituții – vechile instituții europene – care își revin și renașc după invazie sunt mănăstirile și cu ele școlile, călugării și mișcarea monastică. Începând din veacul al XVI-lea ele asigură învățământul și educația intelectual creștină. Numărul mănăstirilor va crește în spațiul lumii slave, unele vor dispărea – ruinate, arse, redeschise și refăcute după decenii, niciodată abandonate definitiv. Mănăstirile înfloresc ca număr și grad de dezvoltare, ca centre teologice și de învățământ mai ales în Principatele Române. Sunt sute de mănăstiri pe parcursul celor cinci veacuri. La fel, în teritoriile fostelor state bulgar și sârb mănăstirile sunt numeroase. Și sunt singurele centre de învățământ și cultură. Mănăstirea asigură și educație juridică, socială, morală în spiritul valorilor europene creștine. Chiar și prin biserică, în care slujesc preoți pregătiți de mănăstiri. Patru veacuri în care o civilizație rămâne în grija mănăstirii. De

la ea își primesc numele, chiar târziu în secolele XVIII și XIX, primele școli publice din zonă – „școlile de chilie”.

Ce au asigurat și ce au salvat aici vreme de zece veacuri, dar mai ales în ultimii cinci de dominație otomană, mănăstirile și școlile mănăstirești de la noi în timpul când au fost nevoite să înlocuiască universitatea.

Nu avem o istorie a mănăstirii ca instituție cu multiplele ei funcții. Voi încerca să schițez câteva idei și să pun câteva întrebări.

Mănăstirile au asigurat evoluția culturală, intelectuală, spirituală, au păstrat vie ideea de identitate spirituală, culturală și politică.

Pentru o perioadă de opt veacuri a fost instituția care asigura aici educația și învățământul. Au păstrat vie ideea de educație ca bază a societății.

Mănăstirea, prin propriul ei statut, a păstrat ideea de autonomie a procesului de învățământ și educație, suveranitatea instituției de învățământ, păstrându-și autonomia proprie în toate aceste veacuri.

A păstrat pentru cultură, Biserică și societate ideea de unitate, prin limba slavă în paralel cu cea greacă. În toată această vreme, limba slavă, în paralel cu cea greacă (și limba latină în Occident) a fost limba cărții, culturii, instrucției, a Bisericii.

A păstrat ideea de instituție formatoare a elitei intelectuale. A păstrat ideea prezenței necesare a elitei culte.

A păstrat în arealul nostru mișcarea monastică ca pe una din cele mai eficace mișcări intelectual-culturale, care a asigurat un dialog neîntrerupt cu lumea europeană.

A păstrat ideea democratică a dreptului de acces al fiecăruia la învățământ și cultură. A păstrat caracterul internațional al școlii și învățământului. Mai democratică instituție decât mănăstirea – din această perspectivă – nu există.

Prin mănăstire și călugărul – învățat în această tradiție este fondat prestigiul și responsabilitatea Intelectualului: s-a păstrat în această zonă un respect profund pentru omul învățat. În sec. al XIX-lea și pînă la al doilea război mondial acest respect și acest prestigiu au fost moștenite de intelighenția modernă. Personalitatea omului învățat era „sacră”, așa cum a fost aceea a călugărului în Evul Mediu.

A păstrat morala, disciplina, ascetismul muncii intelectuale. Menține în viață ideea învățământului superior, așa cum a formulat-o Școala de la Târnovo. Și simțim aceasta la începutul secolului al XIX-lea, când brusc se ridică de aici un val de tineri care „năvălesc” în universitățile europene. De unde această bruscă pasiune pentru universitate într-o lume care, vreme de cinci veacuri, n-a știut ce este o universitate?

A fondat și a păstrat, îmbogățindu-le și dăruindu-ni-le în pragul epocii moderne bibliotecile și fondurile de arhive și manuscrise: a creat din Evul Mediu și pînă acum pinacoteci întregi, pentru că mănăstirile noastre cu bisericile lor sunt vechi pinacoteci. Prin uriașele galerii de icoane, frescele interioare și exterioare, miniaturile și decorațiunile de manuscrise a dezvoltat în afara universității și în locul ei aici artele frumoase – școala mănăstirească de artă dovedindu-se una din cele mai puternice Academii de artă. Moștenirea lor este de mii de ori mai prețioasă și pentru trecut, și pentru prezent. Pe această tradiție s-au ridicat mai târziu școlile de artă ale renașterii bulgare. Vă voi reaminti doar Școala de la Samokovo.

Din mănăstiri au plecat, ceea ce în Occident au plecat din Universitate: ideile politice ale lumii moderne. Am să vă amintesc numai una: „Budi se narode i pomni ce imaș

rod i ezik" (trezește-te popor și amintește-ți că ai neam și limbă) care stă la baza renașterii politice, culturale a bulgarilor. A plecat din Mănăstirea Hilandar, iar Paisie Hilendarski este acela care a deschis un veac întreg de frământări, eforturi și lupte pentru regăsirea identității culturale și politice.

***

Nu am vrut să supraevaluez rolul și funcțiile mănăstirilor în civilizația noastră. Există și urmări negative și neajunsuri ale acestui tip arhaic și autarhic de civilizație. Am vrut să pun întrebări și să propun teme de meditație asupra unei părți uriașe a istoriei noastre, a unei dimensiuni a acestei lumi. Nici n-am vrut să spun că civilizația mănăstirească este mai bună decât cea universitară.

Mănăstirea a fost nevoită la noi să înlocuiască univeritatea. Mănăstirea nu este vinovată că nu am ajuns la timp la universitate. Dimpotrivă, mănăstirea are meritul de a ne fi ținut „treji” spiritual și a ne fi menținut în sfera valorilor europene. Mulțumită mănăstirii am reușit să ne salvăm de reîntorcerea în epoca de dinainte de Evul Mediu, înapoi în lumea valorilor barbare. Această instituție ne-a salvat. Cred că istoria mănăstirii și a școlii mănăstirești trebuie să devină o disciplină academică în programa universității.

BIBLIOGRAFIE

- Ellewein, Th., *Die deutsche Universität. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Atheneum Program, Hain, Frankfurt am Main, 1992.
- D'Irsay, Stephan, *Histoire des universités françaises et étrangères. Dès origines à nos jours*, I-II, Paris, 1933.
- Georgiev, Emil, *Literatura na izostreni borbi v srednovekovna Balgarija*, Sofia, BAN, 1966.
- Georgiev, Emil, *Literatura na vtora balgarska darjava. Literatura na XIII-ti vek*, Sofia, BAN, 1977.
- Le Goff, Jacques, *Intellectualii în evul mediu*, București, Meridiane, 1994.
- Jellinef, Georg, (Hrsg), *Gesetze und Verordnungen für die Universität Heidelberg*, Heidelberg, 1908; volumul cuprinde și *Verfassung* din 1803.
- Istoriya na Balgarija*, tom II-III, Sofia, 1981, 1982.
- Istoriya na balgarskata literature*, I-II, Sofia, 1964-1966.
- Müller, Rainer A., *Geschichte der Universität. Von der mittelalterlichen Universitas zur deutschen Hochschulen*, München, 1990.
- Paisie Hilendarski, *Istoria Slavjanobalgarska, 1762*, Sofia, 1989.
- Recnik na balgarskata literatura*, I-III, Sofia, BAN, 1976-1978.